

Na kraju, zaključio bih da je autor *Hrvatske povijesti* dr. Ivo Goldstein na nadasve originalan način, koji podrazumijeva osoben metod, stil, rječnik artikuliranja hrvatske povijesti, rečeno je, *ab ovo* do naših dana, napisao korektno, potrebno je podvući, objektivno, nadasve informativno djelo, u kojem je uspio pomiriti interes znanstvenika, pasioniranog konzumenta historije ili pak amatera. Sudim da je neprijeporan dojam nakon čitanja *Hrvatske povijesti* da niti jedan čitatelj neće biti uskraćen za kompletnu informaciju, ali istodobno i uputu gdje će i kako moći doći do ostalih detaljnijih relevantnih naslova.

Tomislav Išek

.....

Franjo Šanjek: *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13-15 stoljeće)*. Barbat, Zagreb 2003, str. 397.

Ukupni rezultati koje je u skoro tri i po vijeka dugog trajanja postigla historija historiografije Bosne i Hercegovine, brojne dileme, nerazriješena pitanja često pred ovog izlagača postavlja dilemu koju je davno izrekao ugledni francuski mediavelist Lisjen Fevr (Lucien Febvre) o tome da li u historijskoj nauci ima konačno istraženih tema? Lisjen Fevr je, bez dvoumljenja, odgovorio negativno, jer, po njegovom mišljenju, svako vrijeme "konstruiše" novo viđenje antičke povijesti, srednjovjekovne prošlosti, doba humanizma i renesanse, novog i najnovijeg vijeka, što je pojava koje se historičar ne treba plašiti niti je izbjegavati. Vremenom, pogled u prošlost, povijest, historiju ili istoriju, biva smireniji, prepoznaju se velike historijske teme, u nekim istraživački napori pokazuju se zrelijim i evidentno je kvalitetnije posmatranje i razmišljanje o proteklim historijskim periodima.

Od Herodota do danas, samo se savjesnim, iscrpnim i kritičkim odnosom prema prošlosti (historiji, povijesti, istoriji), temeljnim i svestranim istraživanjima historijskog dešavanja može identificirati historijska istina o onome što se desilo u prošlosti. Samo se tako može usmjeriti historijska misao ili misao o prošlosti, ka temeljnom znanju o brojnim procesima koji su sada zapreteni postideološkim nanosima ili zanosima. Na taj se način historijska nauka može oslobadati snažnog pritiska, ranijih, ustaljenih shema, po kojima se historičar bavi samo identifikacijom prošlosti i

ničim drugim, a svjedoci smo činjenice da se historijom bave i mnogi drugi iz tzv. nehistorijskih znanosti, što samo uslođnjava opštu predstavu o trajanju historije historiografije Bosne i Hercegovine te rastače standardne principe historijske metodologije na jednostavnije dijelove.

Govoriti o knjizi **Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13-15 stoljeća)** a ne govoriti o ukupnom naučnom doprinosu akademika Franje Šanjeka srednjovjekovnoj bosanskohercegovačkoj povijesti značilo bi lišiti budućeg čitaoca ove knjige pravog ključa za razumijevanje jednog izuzetnog zanosa, napora i dragocjenog doprinosa ukupnoj bosanskohercegovačkoj povijesti.

Poznavacima i istraživačima srednjovjekovne povijesti autora ove knjige i ne treba posebno predstavljati, ali se mora ukazati na jednu zanimljivu, dragocjenu po-jedinost iz njegove duhovne biografije. Naime, akademik Franjo Šanjek skoro da je sav svoj znanstveni istraživački rad posvetio srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini i to ne, kako se to dugo špekulantski prenosilo kao "povijesnom šavu" nego Bosni i Hercegovini kao historijskom subjektivitetu na koji se, kroz mnogobrojne procese srednjovjekovlja, ukazivalo na sve osobenosti u dodirima sa evropskim mijenama.

Doktorski rad akademika Franje Šanjeka posvećen bosanskoj srednjovjekovnoj kontraverzi i herezi, nastao je daleke 1971. godine. Odbranjen je na Sorboni te u izdanju "Kršćanske sadašnjosti" objavljen u Zagrebu 1975. u knjizi pod naslovom: **Bosansko-humski krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku**. Od doktorata do knjige koju ovdje predstavljamo, prošao je dug period od dvadeset i osam godina, u kojem su nastale brojne studije, rasprave i prilozi iz bosanskohercegovačke mediavelistike, zbog čega se danas profesor Franjo Šanjek, prema mišljenju nekih autora, s pravom smatra neprikosnovenim autoritetom za razumijevanje jednog od najsloženijih i najneobičnijih perioda, ne samo bosanske nego i evropske historije.

Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima, knjiga je krcata brojnim historijskim izvorima i dokumentima prvog reda, pomoću kojih pažljiv i revnostan čitalac dobija preciznu informaciju i stiče tačan i potpun utisak o tome da su bosansko-humski krstjani, heretici, dualisti, katari, patareni ili bogomili imali ključno mjesto u historiji srednjovjekovne Bosne i Hercegovine. Znanstveno pisanje o njima traje više od vijek i po, od dr. Franje Račkog, i predstavlja os historije historiografije Bosne i Hercegovine od fra Filipa Lastrića kao prvog modernog historičara i sakupljača arhivskih dokumenata do današnjih dana.

Ovo, zapravo, samo potvrđuje davno napisano da je povijest srednjovjekovne Bosne i Hercegovine tematski i sadržajno složena. Da bi se proniklo u njene zagonetne, tanane, često neshvatljive, zašto ne reći, ponekad i neprihvatljive nizove i rezove, potrebno je mnogo strpljenja, znanja, vještine i umještosti. Jednako kao i da se prikupe svi relevantni historijski izvori, da se prouče sva kompetentna mišljenja

u historijskoj literaturi važna za razumijevanje problema i pitanja bosanskohumskih krstjana na razmeđu srednjeg vijeka.

Govoriti o knjizi akademika Franje Šanjeka teško da se može izbjeći nizanje niske sazdane od brojnih vrijednosti na koje autor s pravom može biti ponosit, zbog svega što se u ovih 397 stranica između korica knjige nalazi. Ovo, prije svega, zbog činjenice da ova knjiga predstavlja prvi temeljni zbornik historijskih izvora posvećen bosanskoj srednjovjekovnoj herezi, pripremljen prema svim respektabilnim metodama moderne historijske nauke.

Govoriti o ovoj najnovijoj knjizi akademika Franje Šanjeka znači istovremeno ukazivati na dvije specifičnosti koje se prožimaju, te ih je teško razdvojiti. Prva je nesebična vezanost akademika Franje Šanjeka za jednu veliku temu iz historije srednjovjekovne Bosne, koju je sam nazvao "gordijevim čvorem" historije srednjovjekovne Bosne koja je više od jednog i po stoljeća tražila i traži nevjerovatnu snagu da se identifikuju i interpretiraju njeni bitni sastojci i prema znanstvenim mjerilima napiše ozbiljna studija. Ovo je posebno značajno sada, početkom trećeg milenija, kada se primjećuju snažni pritisci "upotrebe" historije u neznanstvene svrhe o čemu je uputnu opomenu izrekao veliki historičar Erik Hobsbaun (Eric Hobsbawn): "Okruženi smo ljudima, pogotovu u politici, koji se pozivaju na potrebu da pouke prošlosti nauče i tvrde da su ih otkrili ali, kada su oni ustvari, većinom zaniteresovani da upotrijebe historiju za oporavdanje onoga što ionako žele da urade, to je podstrek onome da urade".

To uplitanje je prepoznatljivo posebno kada se govori o bosanskoj kontraverzi, koja se različito naziva, bosansko krstjanstvo, hereza, patarenstvo, bogomilstvo ili katarsko-dualističko vjeroučenje, što nije samo znak terminološkog šarenila nego više upliv niza nehistorijskih mjerila, koji su svaki na svoj način od sredine XIX stoljeća, od Božidara Petranovića i Franje Račkog do najnovijih dana, pokušali i donekle uspjeli u ovu veliku temu unijeti određeni nered, koji je više ideološko-političke prirode nego znanstveni put ka njegovom razrješenju.

Druga nesebičnost akademika Franje Šanjeka je u tome da je uspio u evropskim okvirima odrediti poziciju bosansko-humskih krstjana, smjestiti ih u standardne priručnike o herezi, te je danas jedini mediavelist iz ovih prostora čije se mišljenje o herezi izuzetno cijeni u evropskoj historiografiji. Hereza u srednjem vijeku je višeslojan fenomen koji je u evropskim okvirima s jedne strane potvrđen a s druge strane osporavan. Ipak, činjenica da se u XI stoljeću na kršćanskom zapadu nešto dešava ostaje neupitna. Naime, tada se već evidentiraju sigurne potvrde o prisutnosti heretičkog učenja u mnogim evropskim područjima (U Mainzu javlja se 1012. godine, u Akvitaniji nešto kasnije, 1022. godine u Orleansu, 1025. godine u Arrasu, zatim u Monteforteu kraj Torina i u Burgundiji, 1042-1048. godine u biskupiji Chalons-sur-Marne, 1051. godine u Goslaru).

Vjerovatno među njima nije bilo veza, ali se uspjelo identificirati društvene slojeve koji su nosioci heretičkog učenja. To su prije svega najniži slojevi puka ili trgovci, koji su prema pretpostavkama preuzimali heretičke ideje što su dolazile s Istoka i prenosili ih zatim u središnji dio evropskog kontinenta.

Savremeni kroničari heretike najčešće nazivaju manihejima "ali nigdje se ne nailazi na pravi ontološki manihejski dualizam, nego je riječ samo o asketsko-moralnom dualizmu koji se kod pojedinih mogao pooštriti do osude braka, uživanja mesa i dapače ubijanja životinja", kako to tvrdi najpoznatiji istraživač crkvene povijesti Hubert Jedin. Heretici su svoje religiozno-čudoredne zahtjeve crpili dobrim dijelom iz Novog zavjeta, a svoje su razumijevanje Svetog pisma rado pripisivali nadahnuću Duha Svetoga.

Heretički pokreti u srednjem vijeku su samo jedna, negativna strana religioznosti sklone radikalizmu, koji je u to vrijeme obuhvatio zapadno kršćanstvo. Ovi pokreti imali su nesagledive posljedice na brojne društvene pojave u mnogim evropskim društvima i državama. Historijski izvori tačno i precizno bilježe heretike i na teritoriji srednjovjekovne Bosne i Hercegovine u vremenskom intervalu od kraja XI do kraja XV stoljeća. U ovoj Šanjekovoj knjizi gotovo svi relevantni izvori su skupljeni na jednom mjestu.

U shematskom pregledu knjigu **Bosansko-humski krstjani u povijesnim vremenima**, čine četiri specifična nivoa obrade ovog problema, te se i na taj način mijenja ukupna slika o samoj knjizi i njenim vrijednostima. Pored toga knjigu čine Predgovor akademika Luje Margetića, autorov uvod: Krstjani i Crkva bosanska u povijesnoj literaturi, Bibliografija, Pojmovnik heterodoksnih sljedbi, Sažetak, Kazalo toponima i etnonima, Predmetno kazalo i dvije karte.

Čitalac će biti ponesen doslovnim čitanjem naslova knjige i pomisliti da je tu riječ o skupini historijskih dokumenata, suhoparnih i redom prikupljenih i složenih te će je ostaviti za čitanje historičarima opredjeljenim za istraživanje srednjovjekovne povijesti. Da se tu ne bi puno prevarili, mora se naglasiti da su u ovoj knjizi na izuzetan način prikupljeni i poredani prvorazredni historijski izvori podjeljeni u nekoliko skupina, te će običan čitalac, znatiželjnik i istraživač bosanske mediavale biti prijatno iznenađeni i poneseni ovim zbornikom izuzetnih dokumenata i njenom posebnom unutrašnjom strukturom.

Naime, pored prikupljenih prvorazrednih historijskih dokumenata poredanih po specifičnom redu u pet skupina (Diplomatička vrela sa 19 povijesnih dokumenata iz vremenskog intervala od 1167. do 1640. godine, druga skupina su Latinska narativna vrela o slovensko/bosanskom krivovjerju sa sedam historijskih izvora koji obuhvataju vrijeme od 1214. do 1464. godine, zatim Latinski literarno-teološki spisi o bosansko-humskim krstjanima sa devet povijesnih spisa iz vremenskog intervala od 1250. do 1461. godine. Četvrta skupina su Vrela grčko-slavenske pravoslavne provenijencije

cije sa dva historijska izvora, i posljednja, peta skupina, je Nauk Crkve bosanske u svjetlu krstjanskih vrela, gdje se nalazi sedam povijesnih dokumenata. Ukupno je u knjizi objavljeno 44 historijska dokumenta.

Sva povijesna dokumenta u ovoj knjizi su objavljena u trostrukom obliku, prije svega najveći dio njih ponuđen je kroz preslik originalnog izgleda iz arhivske dokumentacije (takvih dokumenata je ukupno 31), zatim tu se nalazi i transkripcija dokumenata na latinski jezik i treći dio su prijevodi na hrvatski jezik.

Ipak, knjigom dominira uvodna studija akademika Franje Šanjeka: *Podrijetlo i povijesni razvoj Crkve bosansko-humskih krstjana* (str. 1-66) kao i brojni autorski tekstovi komentara prikupljenih i relevantnih historijskih dokumenata, gdje su, pored ostalog, dati njihova historijska određenja, mjesto u postojećoj historijskoj literaturi uz zanimljive opaske i komentare koji su i sami aktualni.

Akademik Franjo Šanjek uspio je da svoju poslovičnu akribičnost u ovoj knjizi dovede do perfekcije, birajući unutrašnji red stvari po važnosti te slažući povijesne dokumente po problemskim određenjima a ne po nekim perifernim principima. U knjizi nisu izbjegnuti ni komentari djela iz historijske literature koji su nastali sa suprotne pozicije ili drugih tumačenja određenih problema, što je profesor Franjo Šanjek sa standardnom odmjernošću znao da ocjeni i procjeni.

Knjiga **Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima**, rađena je kao standardni pojmovnik osnovnih i važnih činjenica iz historije jednog od fenomena srednjovjekovne bosanskohercegovačke povijesti, ali nije samo to, to je istovremeno slika i lik jedne prefinjene odanosti, vraćanje starog duga ali i obaveza, ako imamo na umu zahtjev mudroga Lisjena Fevra, viđenje prošlosti na najbolji i najprefinjeniji način.

Autor ovim svojim radom pokazuje izuzetan znanstveni dignitet, svim svojim umnim i intelektualnim sposobnostima nastoji i u tome uspijeva da svestrano obradi problem bosanske hereze i to posebno na onim područjima istraživanja na kojima su mnogi izgubili sve vrijednosne sudove, znanje i nauku podredili dnevnopolitičkim potrebama.

Profesor Franjo Šanjek je kroz sve priložene historijske dokumente, njihovo tekstualno obrazloženje problem bosanske hereze istražio na jedan moderan način, u ponekom slučaju i sa neshvatljivih pozicija ali ni u jednom trenutku nije podlijegao dnevnopolitičkom aktualitetu, nije izgubio svježinu i zanimanje za ovaj, već dugo vrijeme posebni fenomen.

Govor o knjizi često je govor o nama, našem životu, dilemama, prostoru, vremenu i mnogim posebnostima po kojima se prepoznajemo, razlikujemo i uvažavamo. Teško da neka knjiga može promijeniti naše, često uzburkane strasti, odrediti naše mjesto i poziciju u ukupnim historijskim kretanjima u svijetu i oko nas, tako da se nema namjera ni prorokovati kada je u pitanju i ova knjiga.

Ono po čemu bi trebala ova knjiga sigurno da svjedoči i ostane zapamćena u historiji historiografije Bosne i Hercegovne i mnogo šire je činjenica da će, barem donekle, ohladiti neke uspaljene mašte, barem kod onih koji cijene povijesna vrela i koriste ih kao ključ historijskog istraživanja. Zatim, vjerovatno će, barem donekle, zaustaviti dalje obezvrjeđivanje historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine, te će se koristiti kao obavezna literatura u nastavi i nauci. Knjiga će od posebne pomoći biti mlađim istraživačima, naročito studentima historije, povijesti i istorije, onima koji će kroz nju "otkrivati" novi srednji vijek, budući da daje temelje na kojima počiva historija, povijest, istorija, te se njeno publikovanje može i treba smatrati praznikom hrvatske i bosanskohercegovačke historijske stvarnosti.

Treba se diviti akademiku Franji Šanjeku što se u otužnom vremenu, najmanje naklonjenom historijskim istraživanjima, uspio izdignuti iznad svega toga i ponuditi širokom čitateljstvu, stručnoj i naučnoj javnosti knjigu koja će biti međaš naših znanja i saznanja o srednjovjekovnoj Bosni kroz prizmu bosanske hereze. ■

Salih Jalimam

Salih Jalimam, *Historija bosanskih bogomila*, Tuzla 2002, II izdanje, Društvo studenata Demus, str. 240.

Drugo, nešto izmijenjeno i osvježeno izdanje knjige "*Historija bosanskih bogomila*" autora prof. dr. Saliha Jalimama, u izdanju Društva studenata *Demus* izašlo je u Tuzli 2002. godine. Dr. Salih Jalimam je profesor historije na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Tuzli. Dugi niz godina se bavi izučavanjem prošlosti i djelatnosti bosanskih bogomila, dominikanaca i franjevac na prostorima srednjovjekovne Bosanske države. Istraživao je u mnogim arhivima gdje je pohranjena građa o srednjovjekovnoj Bosni. Po svojim naučnim preokupacijama dr. Salih Jalimam pripada nizu stručnjaka koji su istraživali povijesnu, pravno-političku, književnu, vjersko-duhovnu i svaku drugu vertikalu Bosne.

Knjigom *Historija bosanskih bogomila* Jalimam se uvrstio u red historičara čija je djela nužno konsultirati kada se istražuje povijest srednjovjekovne Bosne, posebno vjerskih pitanja u Bosni. Sama knjiga se sastoji iz sedam poglavlja, od kojih sva-